

De Negentiende Eeuw Onbekende Bekenden

Met alle respect voor de voorafgaande en de eropvolgende eeuwen kan men toch stellen dat de negentiende eeuw nog steeds het basisrepertoire voor onze klassieke orkesten levert: symfonieën van Beethoven tot Brahms, piano- en vioolconcerten van deze en vele andere meesters, en tal van andere vaak gespeelde orkestwerken. Ook in het repertoire van het KamerOrkest Driebergen overheersen werken die in de negentiende eeuw zijn geschreven. Dat we het huidige programma toch de aparte benaming De Negentiende Eeuw meegeven is ingegeven door het feit dat de werken die we spelen vooral de grenzen van die eeuw markeren. Beethoven staat aan het begin van die eeuw en heeft met zijn werken maatgevende voorbeelden afgeleverd voor de generaties die volgden. Saint-Saëns staat aan het einde van de eeuw, al bijna met één been in de twintigste eeuw (hij overleed in 1921), maar muzikaal kijkt hij terug naar zijn voorgangers.

Boven dit stukje staat ook de titel Onbekende Bekenden, want de componisten op het programma mogen dan overbekend zijn, niet al hun werken zijn dat. Welke zijn de bekendste symfonieën van Beethoven? De Derde (de Eroica), de Vijfde (met het fameuze beginmotief), de Zesde (de Pastorale) en de Negende, met het *Alle Menschen werden Brüder*. De Vierde Symfonie is een veel minder gehoorde compositie, maar even boeiend, sprankelend en met tal van onverwachte momenten, al vanaf de eerste maten. Saint-Saëns is vooral bekend vanwege twee werken: de Derde Symfonie ofwel de Orgel-symfonie en het kamermuziekwerk *Le carnaval des animaux*. Maar zijn oeuvre bevat nog talloze andere werken in alle denkbare genres, waaronder vijf pianoconcerten. Dankzij het geweldige aanbod van de Driebergse pianist Bas Verheijden om het Vijfde (en tevens laatste) Pianoconcert van deze meestercomponist met ons te gaan spelen hebben we dit werk in het programma kunnen opnemen.

Bas Verheijden zal dit programma openen met een uitvoering van de bewerking voor pianosolo door Charles-Valentin Alkan van het eerste deel van Beethovens Derde Pianconcert. Daarna hoort u het orkest met Beethovens symfonie en na de pauze bundelen pianist en orkest hun krachten voor Saint-Saëns' pianoconcert.

Het programma zal laten horen hoe onbekend toch bemind kan maken.

Rudolf Rasch
Voorzitter KOD

Pianoconcert nr. 3, in C klein, Opus 37 (1803), Eerste deel

Allegro con brio

Bewerking voor pianosolo, met cadens,
door Charles-Valentin Alkan (1860)

Charles-Valentin Alkan (1813-1888) is tegenwoordig geen alom bekende naam, maar tijdens zijn leven werd hij algemeen beschouwd als een van de allergrootste onder de pianovirtuozen van zijn tijd en werd zijn naam in één adem genoemd met bijvoorbeeld die van Franz Liszt. Anders dan de meeste pianisten van zijn niveau leidde hij geen leven van reizen en trekken door de hele wereld, van het ene succes naar het andere. Hij was verlegen en zwaarmoedig van aard en trad daarom maar weinig op, uitsluitend in Frankrijk, en gedurende langere perioden zelfs helemaal niet. Als wonderkind had hij al op zeer jeugdige leeftijd het beroemde Parijse conservatorium betreden en was hij regelmatig als pianist te gast geweest in Parijse salons. Zijn eerste composities publiceerde hij op veertienjarige leeftijd. Die zouden worden gevolgd door een lange lijst van latere, de meeste voor pianosolo en de ene nog virtuozer dan de andere. Alkans muziek voor piano behoort tot de moeilijkste die er bestaat en is mede om die reden onderbelicht gebleven, zowel in zijn eigen tijd als in de huidige concertpraktijk. Wie zijn composities beluistert zal echter onder de indruk raken van de fantasie en de originaliteit die erin te vinden is.

Zoals zovele van zijn vakbroeders, schrok Alkan er niet voor terug om beroemde en minder beroemde composities van anderen voor piano te bewerken. Hij maakte talrijke "transcripties" van werken van Bach, Beethoven, Haydn, Mozart en andere door hem bewonderde componisten. Tot deze groep van composities behoort de *Transcription de concert pour piano seul avec cadence* van het eerste deel van Beethovens Derde Pianoconcert, het bekende concert in C klein, Opus 37, kort na 1800 geschreven, in 1803 voor het eerst uitgevoerd met de componist aan de vleugel. Alkan weet op meesterlijke wijze de solopartij en de orkestbegeleiding tot één geheel voor de piano alleen te integreren en natuurlijk kan hij het niet nalaten daar nog een virtuoze cadens aan toe te voegen, een koekje van eigen deeg, om het zo maar eens te zeggen.

Symfonie nr. 4, in Bes groot, Opus 60 (1806)

1. *Adagio – Allegro vivace*. 2. *Adagio*. 3. *Allegro vivace*.
4. *Allegro ma non troppo*.

Ik zei het al in de inleiding tot dit programma: Beethovens Vierde Symfonie is misschien niet zijn bekendste, maar in het geval van Beethoven zijn *al* zijn symfonieën het aanhoren waard, en niet eenmaal, maar steeds weer. Zijn negen symfonieën zijn negen zuilen waarop de gehele orkestmuziek van de negentiende eeuw steunt, zou men met wat overdrijving kunnen zeggen. Hij schreef ze in de periode van 1799 tot 1824 en daarmee omspannen ze een groot deel van zijn compositorische loopbaan. Elk hebben ze een eigen opusnummer en dat

is van betekenis: nu is definitief gebroken met de achttiende-eeuwse traditie waarin symfonieën vaak in zes of drietallen werden gecomponeerd als een soort muzikaal serieproduct. Beethovens symfonieën zijn individuele werken, elk met een eigen en individueel karakter.

Beethovens Vierde Symfonie is noch een vroeg, noch een laat werk. Zij is geschreven in 1806, in een periode waarin ook de bekende Sonata Appassionata voor piano (opus 57, 1805), het Vierde Pianoconcert (Opus 58, 1805-1806), de Rasumowsky-kwartetten (Opus 59, 1806) en het Vioolconcert (opus 61, 1806) ontstonden. Zijn opera *Fidelio* ging op 20 november 1805 in première. Vruchtbare jaren dus, met werken die door het publiek met enthousiasme werden ontvangen.

De Vierde Symfonie laat zien dat een schijnbaar gewone symfonie toch ook heel bijzonder kan zijn. Er zijn vier delen, niets bijzonders. Het eerste Allegro heeft een langzame inleiding, ook heel gewoon. Maar al in maat 2 wordt de hoofdtoonsoort Bes groot vervangen door die van Bes klein en in maat 18 wordt dit doorgeschoven naar B klein. Dan keert hij terug naar Bes groot en dan kan het feest beginnen, want zo kunnen we het Allegro vivace dat volgt wel noemen. Een deel vol met contrasten en onverwachte wendingen, met talrijke hard-zacht effecten en dan weer lange noten, dan weer razendsnelle loopjes. Meestal levendig, vrolijk, uitbundig, maar ook met verstilde momenten. Het tweede deel is het langzame deel, zoals gebruikelijk. De eerste maat zet het tempo neer, in de tweede maat begint een melodie in de vorm van een dalende lijn die we gedurende het hele deel steeds weer horen terugkomen. Na het langzame deel van een vierdelige symfonie wordt gewoonlijk plaats ingeruimd voor een Menuet of Scherzo met Trio. Hier is het noch echt het een, noch echt het ander. Wel begint het deelle-

vendig, maar tegelijk tegendraads, met veel motieven van twee tellen in een driedelig maatsoort. Het beginthema hoort u later nog verschillende malen terugkomen, daartussen klinken passages in een wat andere sfeer.

Deze symfonie kent geen delen in mineur-toonsoorten, al zijn er wel passages daarin. Alles bij elkaar genomen is dit een symfonie met een heel opgewekt karakter. Na het tweede deel in Es groot staat het derde deel weer in Bes groot en zo ook het vierde deel, het afsluitende Allegro. Dit deel kent geen echte melodieën, is alleen gebouwd rond kleine motiefjes, die in snelle nootjes het deel van begin tot eind bepalen.

Een lichtvoetig einde van een uitbundige symfonie.

Pianoconcert nr. 5, in F groot, Opus 103 (1896)

1. Allegro animato. 2. Andante. 3. Molto allegro.

Charles-Camille Saint-Saëns (1835-1921) begon zijn muzikale loopbaan als wonderkind, kreeg pianoles vanaf zijn derde jaar en trad op vanaf zijn tiende, toen hij in de Salle Pleyel in Parijs pianoconcerten van Mozart en Beethoven speelde. Daarna ging het snel: op zijn dertiende naar het conservatorium, op zijn vijftiende begonnen met componeren, kortom, de wereld lag voor hem open. Eerst speelde zijn carrière zich vooral in Frankrijk af, later trad hij als pianist en dirigent steeds meer in het buitenland op, in Engeland, Scandinavië, Zuid-Amerika, Oost-Azië en de Verenigde Staten. In de winter verbleef hij vaak aan de overzijde van de Middellandse Zee, in Algiers of in Egypte.

Zijn leven kende ook tegenslagen. Zijn vader was vlak na zijn geboorte overleden waarna zijn moeder en een oudtante zijn opvoeding op zich namen. Een innige band ontwikkelde zich met deze vrouwen; hun overlijden schokte hem diep. Zijn huwelijk was niet gelukkig. Twee zoons overleden voor hun derde levensjaar en hij scheidde al spoedig van zijn vrouw. Dit stond echter een geweldige activiteit in het Franse muziekleven niet in de weg, niet alleen als pianist en componist, maar ook als leraar, als schrijver over muziek en als bestuurder van organisaties op muziekgebied. Op 6 augustus 1921 trad hij als 86-jarige in Dieppe – na 75 jaar! – voor het laatst op als pianist, op de 21ste van die maand in Béziers als dirigent. Op 16 december van hetzelfde jaar overleed hij in Algiers. Zijn lichaam werd naar

Parijs overgebracht, waar het tijdens een staatsbegrafenis werd bijgezet in de Madeleine. Ere wie ere toekomt.

Saint-Saëns schreef zijn Vijfde Pianoconcert om zijn 50-jarige carrière als concertpianist mee te vieren en speelde de première ervan op 2 juni 1896 zelf in de Salle Pleyel in Parijs, 50 jaar nadat hij daar als tienjarig jongetje achter de vleugel had gezeten. Hij had het gecomponeerd tijdens de voorafgaande winter in Luxor, aan de Nijl, waardoor het concert de bijnaam “L'égyptienne” draagt. Muzikaal is die bijnaam vooral van toepassing op het tweede deel, dat aanvangt met melodische figuren in de piano en ritmische begeleidingen in het orkest die duidelijk naar een Arabisch muzikaal idioom verwijzen. Dan volgt een melodietje waarvan het verhaal wil dat Saint-Saëns het hoorde zingen door Egyptische vaarlui op de Nijl. De piano bootst ook het kabbelen van de rivier na. Maar er zijn nog meer exotische reminiscenties. In 1896 had Saint-Saëns al de hele wereld afgereisd en in deze tijd was het mode om muzikale reisindrukken in de eigen muziek op te nemen. In 1895 was de componist in Saigon geweest en deze stad moet hem hebben geïnspireerd tot het schrijven van de nu volgende pentatonische melodie, gespeeld op de zwarte toetsen van de piano. Daarna reizen wij (in gedachte) naar Spanje en horen flamenco! Het deel sluit af met een herhaling van het Arabische begin.

Het eerste deel van het concert is opgebouwd volgens traditionele westerse schemata. Op een eerst door de piano en dan door het orkest gespeeld hoofdthema volgt een tweede, lyrisch thema. In de contrasterende doorwerking wordt met deze thema's 'gespeeld', waarna de twee thema's in de reprise weer terugkeren. Het laatste deel is gewijd aan het fenomeen virtuositeit. Een aantal eenvoudige thema's bepaalt de vorm van het stuk, maar daartussendoor en daaromheen is de pianist voortdurend in de weer in een wervende reeks van duizelingwekkende en vingerbrekende toeren totdat het bevrijdende slotakkoord klinkt.

Rudolf Rasch

